

УДК 349.2

С.М. МАРТЮШЕВ, прокуратура м. Харкова

ЩОДО СУТНОСТІ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ

Ключові слова: сутність, пенсійне забезпечення, пенсія, працівник

В останні роки проблема належного пенсійного забезпечення є однією з найбільш актуальних для України, адже перехід економіки України до ринкових відносин загострив проблему ефективного пенсійного забезпечення працівників [1]. Враховуючи це у теорії та на практиці інтерес викликає наявність більш ефективного механізму реалізації конституційного права на пенсійне забезпечення, його не зменшуваність та тенденція до постійного зростання. За цих умов досить важливим є з'ясування сутності та правової природи понять «пенсія» і «пенсійне забезпечення», їх характерних рис та особливостей, які є основними категоріями системи пенсійного забезпечення.

Проблемні питання сутності пенсійного забезпечення досліджували в своїх працях такі вчені, як О.В. Бермічева, В.А. Бурак, В.В. Волинець, М.Д. Ждан, А.С. Колотік, І.М. Сирота, Р.В. Татарінов та інші.

Проте питання сутності пенсійного забезпечення працівників й досі залишається відкритим, оскільки зміни в законодавстві та потреби часу вимагають нового погляду на окремі характеристики даного питання. Звідси, метою статті є розкриття сутності пенсійного забезпечення працівників. Задля досягнення мети статті необхідно виконати наступні завдання: з'ясувати сутність пенсійного забезпечення працівників; розкрити зміст пенсійного забезпечення працівників; визначити аспекти, за допомогою яких можна розглядати сутність пенсійного забезпечення працівників.

Як зазначає С. Прилипко, у кожній країні

одним з найбільш важливих компонентів добробуту громадян виступає пенсійне забезпечення, що є показником, який висвітлює прагнення держави діяти гуманно до людей, які надають свої інтелект, сили, вміння та працю суспільству. Відповідно до ст.46 Основного Закону існує право на пенсію. Суспільні відносини включають в себе пенсійні правовідносини, а останні, в свою чергу, виступають унікальною формою здійснення права на працю. Найбільшу за обсягом групу правовідносин у складі пенсійного забезпечення займають пенсійні [2, с.45].

В. Волинець пенсійне забезпечення визнає як матеріальне забезпечення, що надається з Пенсійного фонду України та Державного бюджету відповідно до встановлених державою правил особам пенсійного віку і непрацездатним громадянам, а також тим, які втратили годувальника з огляду на визнану суспільством об'єктивно існуючу необхідність надавати таким громадянам утримання за рахунок коштів, асигнованих на ці цілі державою [3, с.334]. Тобто, зі змісту цього визначення випливає основне призначення пенсійного забезпечення – належне утримання осіб, які зазнали соціального страхового ризику.

Окремі автори вважають, що пенсійне забезпечення стосується тих виплат пенсіонерам, які здійснюються з державного бюджету. На думку О.І. Данилюка, таке тлумачення є звуженим, оскільки держава відповідно до законодавчих актів повинна створити умови для забезпечення пенсіями всіх відповідних категорій громадян (отримувачів пенсій за віком, за інвалідністю, у разі втрати годувальника) як на обов'язкових, так і на добровільних засадах. Джерелами таких виплат можуть бути як кошти державного бюджету, так і внески працівників і роботодавців, а також доходи від інвестування пенсійних нагромаджень (у накопичувальній системі). Спеціалісти Світового банку до пенсійного забезпечення відносять також неформальну фінансову і не фінансову підтримку людей похилого віку в межах родини або громади. Тому пенсійне забезпечення можна охарактеризувати як сис-

тему суспільних відносин, що існують для створення достатніх умов життя осіб при настанні пенсійного віку, інвалідності, втраті годувальника за рахунок коштів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, накопичувальної (обов'язкової і добровільної) системи, бюджетної підтримки, неформальної фінансової і не фінансової підтримки людей похилого віку в межах родини або громади [4, с.257]. Ми підтримуємо позицію вищезазначеного вченого, оскільки дійсно не існує обмежень щодо виділення коштів на добровільних засадах будь-ким. Звідси випливає, що вузький підхід науковців є науково і законодавчо не підтвердженим.

Отже, можемо надати визначення пенсійного забезпечення як виду соціального та матеріального забезпечення громадян, іноземців і апатридів, який виступає у формі комплексу правових дій, що узгоджується з виплатою коштів непрацездатним громадянам для задоволення життєвих потреб та характеризується регулярністю щомісячних виплат у випадках настання соціальних ризиків, серед яких: інвалідність, старість, втрата годувальника та інші обставини, що прямо передбачаються законом та охороняються державою.

Одним із найбільш поширених видів соціального забезпечення виступають пенсії для непрацездатних та старих громадян як базис системи соціального забезпечення. Для задоволення певних особливих потреб старих та непрацездатних громадян існують інші види виплат та допомоги, що призначаються, як правило або замість, або понад пенсію (знижки на певні види робіт чи послуг, протезування). Завдання пенсії полягає у наданні підтримки, саме матеріальної, громадянам, у разі настання юридичних фактів соціального характеру, що передбачаються у законодавстві. Враховуючи вищезазначене, Р.В. Татарінов висловлює думку щодо включення у зміст права на працю змогу наполягати у наданні засобів та джерел існування від органів, на які покладено обов'язок здійснювати пенсійне забезпечення замість трудового доходу [5, с.199]. Тим не менш, ми більше схильні вва-

жати, що варто не надавати змогу наполягати у наданні засобів та джерел існування від державних органів, а встановити реальний механізм притягнення до відповідальності владних суб'єктів, чітко закріпивши це на законодавчому рівні.

На думку О. Зарудного, право громадян на пенсійне забезпечення є майновим. Це обумовлюється тим, що внаслідок реалізації цього права особа одержує певні матеріальні блага у вигляді періодичних грошових виплат – пенсій. Проте, фактичне одержання цих виплат, тобто фактична реалізація громадянним права на пенсійне забезпечення неможлива без виконання певних юридичних дій як з боку громадянина, так і з боку органу, що призначає пенсію – подання та оформлення документів для призначення пенсії (включаючи підтвердження наявності страхового стажу та його тривалості, інших необхідних значущих фактів), визначення розміру пенсії, нарахування та виплата пенсії тощо. Таким чином, орган, що призначає пенсію та громадянин вступають між собою у правовідносини, спрямовані на реалізацію права останнього на пенсійні виплати. У цих правовідносинах кожна із сторін повинна мати відповідні права та обов'язки [6, с.324].

Змістом пенсійного забезпечення є виплата пенсій, сутність якої полягає у щомісячному наданні грошових коштів непрацездатним особам для утримання, що обумовлюється терміном виконання ними суспільно корисної роботи та розміром отриманої заробітної платні за умови настання соціальних факторів, передбачених у законі та полягає у наданні матеріальної підтримки й гарантується державою.

Під правом на пенсійне забезпечення необхідно розуміти можливість вимагати отримання щомісячно грошових коштів непрацездатними громадянами для задоволення своїх потреб та гідних умов життя, у випадку настання соціальних факторів, що передбачені законом від органів, які зобов'язані гарантувати пенсійне забезпечення у сумі, яка відбиває минулий заробіток або відповідає встановленим державним стандартам щодо підтримання

необхідного функціонування організму особи.

Вчена О. Бермічева висловлює позицію, що незважаючи на існування і функціонування будь-якої пенсійної системи, вона має надавати послуги двох типів. По-перше, це створення надійних і привабливих умов для заощадження коштів з метою самозабезпечення у пенсійному віці, а по-друге – гарантування громадянам похилого віку такого рівня життя, який би був не нижчим за прийнятий в країні мінімальний стандарт (незалежно від того, чи була у них можливість заощаджувати кошти протягом трудової діяльності). Як свідчать реалії нашого буття, пенсійна система нашої країни не справляється з наданням жодної із цих послуг [7, с.371–372].

Тим не менш, пенсія не є ні даром країни, ні акцією благодійництва. Право на пенсію, звертаючись до Конституції України, а саме до ст.41, забезпечується державою, а тому власне пенсія виступає власністю (приватною) особи. Отже, у даному разі ми не можемо говорити про засади адресної підтримки соціуму. Повинна дотримуватися така догма: людина отримує стільки у старості, скільки вона на працювала за свою трудову діяльність [8, с.144].

На основі вищесказаного, можемо резюмувати, що сутність пенсійного забезпечення необхідно розглядати у наступних аспектах: 1) соціальний – пенсійне забезпечення покликане створити глобальну систему захисту непрацездатної частини населення від різноманітного роду соціальних ризиків. Тим не менш, пенсійне забезпечення повинно не лише здійснювати заходи по захисту від бідності непрацездатного населення, однак і забезпечувати належний рівень життя пенсіонерам; 2) економічний – завдяки механізмам пенсійного забезпечення провадяться дії з перерозподілу доходів від активного працездатного покоління, що займається трудовою діяльністю, на користь покоління тих осіб, які відносяться до категорії пенсіонерів; 3) фінансовий – пенсійне забезпечення містить у собі сукупність процесів для формування відповідних державних, а також недержавних пенсійних

фондів, встановлює механізм стосовно регулярних виплат пенсіонерам; 4) правовий – пенсійне забезпечення являє сукупність нормативно-правових актів, що використовуються з метою урегулювання пенсійних відносин.

Під захистом права на пенсійне забезпечення В. Бурак розуміє сукупність матеріально-правових заходів, організаційних і процесуальних способів припинення і попередження порушень пенсійного законодавства, відновлення порушеного права громадян на пенсійне забезпечення відшкодування понесеної внаслідок цього шкоди. Метою існування механізму правового захисту є захист прав суб'єктів пенсійних правовідносин [9, с.74–75].

Фахівець права Д. Кархалев підкреслює, що ще одним обов'язковим елементом механізму правового захисту права на пенсійне забезпечення є наявність охоронних правовідносин, які виникають у зв'язку із порушеннями прав та законних інтересів особи. Ці правовідносини виникають та існують із метою відновлення порушених або оспорюваних прав та законних інтересів суб'єктів пенсійних правовідносин. Під охоронними правовідносинами розуміють правовідносини, які виникають на основі охоронних норм права між потерпілою особою і правопорушником у випадку порушення права, змістом яких є суб'єктивне право на захист і суб'єктивний охоронний обов'язок з метою забезпечення захисту порушеного суб'єктивного права (або відновлення правового становища) [10, с.311].

Отже, захист права на пенсійне забезпечення – це комплекс правових, економічно-соціальних засобів та матеріальних, організаційних й процесуальних способів та умов попередження та припинення правопорушень у даній сфері, відновлення порушених прав та відшкодування завданої шкоди, що має на меті підвищити рівень життя населення

Досить цікавим є співставлення термінів «пенсійне забезпечення» і «пенсійне страхування». Згідно зі ст.25 Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [11] під пенсійним страхуванням слід розуміти систему матеріального забезпечення непраце-

здатних громадян пенсіями, допомогами, іншими видами забезпечення та обслуговування в разі настання страхових випадків, передбачених законодавством (старість, інвалідність, втрата годувальника та ін.), за рахунок страхових внесків до пенсійних та соціальних фондів.

Вчений А. Казанчан зазначає, що терміни «пенсійне забезпечення» і «пенсійне страхування» не є тотожними. Їх відмінність полягає у наступному: по-перше, пенсійне забезпечення уявляє собою вид соціального забезпечення, змістом якого є виплата щомісячних грошових виплат – пенсій, а пенсійне страхування уявляє собою форму (спосіб) соціального забезпечення, який передбачає акумуляцію та перерозподіл страхових внесків до пенсійних страхових фондів; по-друге, не можна вважати, що пенсійне забезпечення здійснюється виключно шляхом участі в пенсійному страхуванні, а пенсійне страхування передбачає виплату застрахованим громадянам лише пенсій [12, с.145].

Отже, необхідно розмежовувати терміни «пенсійне забезпечення» та «пенсійне страхування», оскільки останнє є формою соціального забезпечення, а не видом (пенсійне забезпечення), включає в себе не лише виплату пенсій (як власне пенсійне забезпечення), а й надання певної допомоги.

Як підкреслює А. Харкянен, питання пенсійного забезпечення на даний час в Україні виступає досить актуальним. Це пов'язано із кризою пенсійного забезпечення. До основних причин незадовільного пенсійного забезпечення відносяться: 1) неспроможність існуючої пенсійної системи забезпечити гідний рівень життя пенсіонерів; 2) низький рівень заробітної платні; 3) демографічна причина – рівень старіння населення України є найвищим у СНД (хоча й нижчим, ніж у більшості економічно розвинутих країн, але питома вага пенсіонерів у складі населення країни перевищує не тільки східноєвропейські, а й західноєвропейські стандарти) [13, с.56].

Вчена Е. Лібанова апелює до Міжнародного центру перспективних досліджень, за прогнозами якого (за умов збереження су-

часного пенсійного віку) в середині нашого століття на 1000 осіб працездатного віку припадатиме близько 900 пенсіонерів. А якщо збережеться нинішня практика надання пільгових пенсій і вік виходу на пенсію та підтвердяться прогнози щодо очікуваною рівня безробіття, то вже в середині 20-х років нинішнього століття кількість пенсіонерів дорівнюватиме кількості працюючих, а в 40-х роках перевищить її [14, с.56].

Принциповою різницею існуючої пенсійної системи, на думку Л. Нижегородової, є перехід від пенсійного забезпечення до системи пенсійного страхування, яка базуватиметься на чіткому розподілі матеріального забезпечення в старості залежно від трудової участі громадян у здійсненні соціального внеску до системи пенсійного страхування. Іншими словами, ті, хто працював та сплачував пенсійні внески до Пенсійного фонду, матимуть право на забезпечення в старості за загальнообов'язковим державним пенсійним страхуванням (пенсія залежно від сплачених внесків), а ті, хто не працював та не сплачував внески до Пенсійного фонду, отримають підтримку за рахунок державних коштів відповідно до законодавства про державну соціальну допомогу [15, с.144–145].

Отже, можемо резюмувати, що значення пенсійного забезпечення працівників важко переоцінити, оскільки від його правильної організованості залежить життя і здоров'я людей, які визнані найбільшими соціальними цінностями у нашій державі. Тому розмір пенсій не може бути низьким і таким, що не задовольняє соціально-побутові потреби громадян, котрі отримують пенсію. Він не може бути нижчим, аніж встановлений державою мінімальний стандарт, оскільки держава повинна піклуватися про добробут населення, про гідні умови існування людей, які віддають суспільству свої сили, розум та працю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колеснік-Омельченко Т. В. Правова сутність пенсійного забезпечення в Україні /

- Т. В. Колеснік-Омельченко // Форум права. – 2008. – № 1. – С. 233–239 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2008-1/08ktvzv.pdf>.
2. Прилипко С. Право на пенсійне забезпечення та його реалізація в умовах ринкової економіки // Право України. – 2003. – 2. – С. 45–48.
3. Волинець В. В. Щодо захисту права на пенсійне забезпечення / В. В. Волинець // Публічне право. – 2012. – № 2. – С. 333–338.
4. Данилюк О. І. Теоретична сутність понять «пенсія» та «пенсійне забезпечення» / О. І. Данилюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/Chem_biol/nvnlut/22_14/256_Dan.pdf.
5. Татарінов Р. В. Пенсійне забезпечення прокурорсько-слідчих працівників / Р. В. Татарінов // Право і безпека. – 2011. – № 5. – С. 198–201.
6. Зарудний О. Б. Актуальні проблеми реалізації права громадян на пенсійне забезпечення / О. Б. Зарудний // Теоретичні та практичні проблеми реалізації прав людини у сфері праці і соціального забезпечення : тези допов. та наук. повідомл. учасників II міжнар. наук.-практ. конф. (8–9 жовт. 2010 р.). – Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2010. – С. 323–327.
7. Бермічева О. В. Пенсійне забезпечення в Україні: сучасний стан та реформування / О. В. Бермічева // Вісник Нац. ун-ту внутр. справ. – 2001. – Вип. 16. – С. 371–375.
8. Сирота И. М. Право социального обеспечения в Украине / И. М. Сирота. – Х. : Одиссей, 2004. – 384 с.
9. Бурак В. А. Механізм правового захисту права на пенсійне забезпечення / В. А. Бурак // Право України. – 2012. – № 6. – С. 74–79.
10. Кархалев Д. Н. Охранительное гражданское правоотношение / Д. Н. Кархалев. – М., 2009. – 332 с.
11. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» : від 09.07.2003 р., № 1058-IV // ВВР України. – 2003. – № 49. – Ст. 376.
12. Казанчан А. А. Поняття та види пенсійного забезпечення громадян в Україні / А. А. Казанчан [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/UZTNU_law/2010_1/18_kazanchan.pdf.
13. Харкянєн Л. Пенсійна система вимагає досконалого законодавства / Л. Харкянєн, В. Мартинова // Віче. – 2002. – № 2. – С. 56–59.
14. Лібанова Е. Підвищення пенсійного віку: необхідність та вигадка лібералів / Е. Лібанова // Людина і політика. – 2000. – С. 54–61.
15. Нижегородова Л. О. Нове у законодавстві про пенсійне забезпечення / Л. О. Нижегородова // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2004. – 7. – С. 144–148.

Мартюшев С. М. Щодо сутності пенсійного забезпечення працівників / С. М. Мартюшев // Форум права. – 2013. – № 3. – С. 347–351 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_3_58.pdf

З'ясовано сутність пенсійного забезпечення працівників, розкрито зміст пенсійного забезпечення працівників, визначено аспекти, за допомогою яких можна розглядати сутність пенсійного забезпечення працівників.

Мартюшев С.Н. О сущности пенсионного обеспечения работников

Выяснена сущность пенсионного обеспечения работников, раскрыто содержание пенсионного обеспечения работников, даны его аспекты.

Martyushev S.M. About of Workers Pension Provision

The article clarified the nature of workers pension provision, disclosed the content of workers pension provision, given its aspects.